

अनुकुलन अभ्यास

जिल्ला विकास समितिको कार्यालय रुकुम अन्तरगत नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रमबाट रुकुम जिल्लामा भएका अनुकुलनका केहि सफल अभ्यासहरु

प्रकाशक:
जिविसको कार्यालय, नेपाल जलवायु
परिवर्तन सहयोग कार्यक्रम, रुकुम

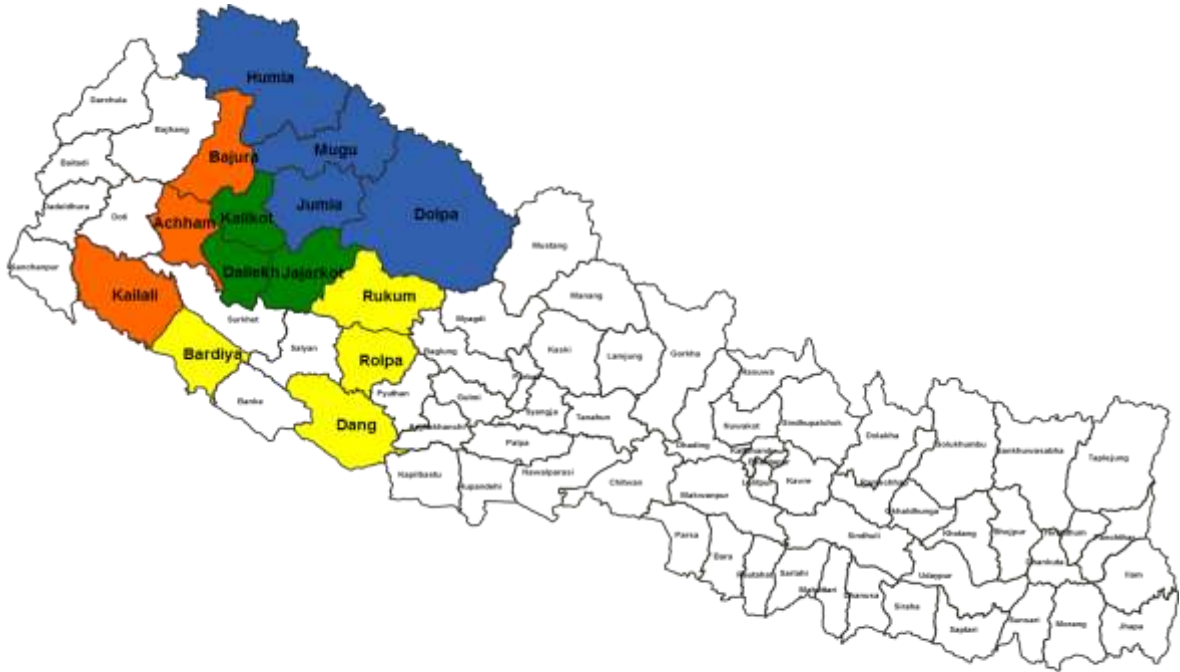
४४ औं विश्व वातावरण दिवसका अवसरमा आयोजित जिल्ला स्तरीय वक्तृत्वकला प्रतियोगितामा उपस्थित प्रजिअ श्री बंशीकुमार आचार्यका साथमा स्थानीय विकास अधिकारी श्री भरत कुमार शर्मा लगायतका व्यक्तित्वहरु

जुन ५ मा श्री त्रिभुवन जनता उमावि, मुसिकोटमा आयोजित कार्यक्रममा आफ्नो प्रतिभा देखाउँदै विद्यार्थीहरु

नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रमबारे संक्षिप्त जानकारी

नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रम जनसंख्या तथा वातावरण मन्त्रालयले तयार गरेको आफ्नो कार्यक्रम हो । यस कार्यक्रम संचालन गर्न बेलायत सरकारको अन्तराष्ट्रिय विकास विभाग (DFID) र युरोपेली युनियन (EU) को आर्थिक सहयोग तथा संयुक्त राष्ट्रसंघीय विकास कार्यक्रम (UNDP) को प्राविधिक सहयोग प्राप्त भएको छ । यस कार्यक्रमले रुकुम सहित मध्य तथा सद्दूर-पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रका १४ जिल्लाहरू (रुकुम, रोल्पा, दाङ्ग, बर्दिया, जाजरकोट, दैलेख, कालिकोट, जुम्ला, मुगु, हुम्ला, डोल्पा, बाजुरा, अछाम र कैलाली जिल्ला) लाई आफ्नो कार्यक्षेत्रमा समेटेको छ । नेपाल सरकारको तर्फबाट यस आयोजनाको मुख्य कार्यकारी निकाय जनसंख्या तथा वातावरण मन्त्रालय (MoPE) रहेको छ भने संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास

Location of Programme Regional Offices

मन्त्रालय (MoFALD) सँगको समन्वय र समझदारीमा कार्यक्रम लागू भएका जिल्लाका जिल्ला विकास समितिहरू कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने निकायका रूपमा रहेका छन् । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, रुकुमले नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रमको सहयोगमा आ.व. २०७०/७१ देखि जिल्लाका चौखावाङ्ग, अर्मा, पुर्तिमकाडा, घेत्मा, दुली तथा आ.व. २०७१/७२ बाट चुनवाङ्ग, मग्मा र रुकुमकोट गा.वि.सहरूमा पिछडिएका, विपन्न तथा संकटासन्न परिवारहरूको जलवायु परिवर्तन अनुकूलन क्षमता वृद्धि गर्ने उद्देश्यले स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्ने कार्यक्रम रहेको छ । ग्रामीण क्षेत्रमा विवेकपूर्ण, समतामूलक तथा दीगो रूपमा जलवायु परिवर्तन संग सम्बन्धित अनुकूलनका कार्यक्रमको माध्यमबाट त्यस क्षेत्रका वासिन्दाहरूको जीवनस्तर

तथा वातावरणीय अवस्थामा सुधार तथा जीविकोपार्जनका लागि अवसरहरूको वृद्धि गर्नको लागि यी उल्लेखित गाविसहरूमा कृषि, पशु तथा खाद्य सुरक्षा, वन व्यवस्थापन तथा जैविक विविधता संरक्षण/प्रवर्धन, बैकल्पिक उर्जा, जलवायु जन्य प्रकोप नियन्त्रण तथा भौतिक संरचना, मानवीय श्रोत/क्षमता विकास तथा जिविकोपार्जन सुधार, मानव स्वास्थ्य सुधार सम्बन्धि कार्यक्रमहरू संचालन भैरहेको छ ।

नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रमको कार्यान्वयनको लागि जिल्ला विकास समितिको कार्यालय रुकुमले विभिन्न रणनीतिहरू अवलम्बन गरेको छ । यस आर्थिक वर्षको लागि स्वीकृत ७९ लापा कृयाकलापको लागि रु ८,०३,२८,०००।०० बजेट विनियोजन भएकोमा जिल्ला वातावरण उर्जा तथा जलवायु परिवर्तन समन्वय समितिको निर्णय बमोजिम विषयगत विज्ञताको आवश्यकता पर्ने स्वीकृत लापा कृयाकलापहरू कार्यान्वयन गर्नका लागि विभिन्न विषयगत कार्यालयहरू (जिल्ला वन कार्यालय, जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, जिल्ला भुसंरक्षण कार्यालय, जिल्ला

पशुसेवा कार्यालय, जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, खानेपानी तथा सरसफाई सब डिभिजन कार्यालय र घरेलु तथा साना उद्योग विकास समिति) मार्फत् विषयगत विज्ञहरूको सेवा प्रवाह गरिएको छ । त्यस्तै स्थानीय स्तरमा निर्माण गरिने भौतिक पूर्वाधारका योजनाहरू कार्यान्वयनका लागि स्थानीय उपभोक्ताहरूको समुह मार्फत् निर्माण गर्ने व्यवस्था गरि कार्यक्रमको दीगोपना तथा प्रभावकारीलाई जोड दिइएको छ ।

पृष्ठभूमि

- जलवायु परिवर्तनको दृष्टिकोणबाट जोखिमको स्तरमा नेपाल विश्वमा चौथो स्तरमा रहेको ।
- १.९ मिलीयन (१९ लाख) नेपालीहरू जलवायु परिवर्तनको कारणले अति नै जोखिम अवस्थामा रहेको छ ।
- राष्ट्रिय अनुकुलन योजना (NAPA) ले अनुकुलन कार्ययोजनाका कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकीकरण गरेको छ ।
- अनुकुलन कार्ययोजना स्थानीय स्तरमा कार्यान्वयन गर्न स्थानीय अनुकुलन कार्ययोजनाको राष्ट्रिय संरचना तयार भै सकेको छ ।

- जलवायु परिवर्तन अनुकुलन योजनालाई कार्यान्वयन गर्नको लागि नेपाल सरकारबाट आवश्यक नीति तथा रणनीतिहरू पनि तयार भै सकेको छ, जसमा विशेष गरी
  - राष्ट्रिय स्तरको अनुकुलन योजना (NAPA 2010)
  - त्रिवर्षिय योजना (2010/11-2013/14)
  - जलवायु परिवर्तन नीति २०११
  - स्थानीय अनुकुलन कार्ययोजनाको राष्ट्रिय संरचना २०११ रहेका छन् ।

लक्ष्य: जलवायु परिवर्तनको असरबाट गरीब र संकटासन्न अवस्थामा रहेका समुदायहरूको अनुकुलीत क्षमतामा बृद्धि भएको हुनेछ ।

दिर्घकालिन उद्देश्य: जलवायु परिवर्तन नीति, र अन्य आवश्यक रणनीतिहरूको कार्यान्वयनमा गर्नसरकारी तथा गैह्र सरकारी निकायहरूको क्षमतामा अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।

अल्पकालिन उद्देश्य : जलवायु परिवर्तन अनुकुलन योजनाहरूलाई विकासको कार्यक्रमहरूमा PPP पद्धति द्वारा मुलप्रवाहिकरण भएको हुनेछ ।

आशातित मुख्य उपलब्धिहरू (Key Outputs)

- मध्य पश्चिम र सुदुर पश्चिमका ९० गाविस र ७ वटा नगरपालीका गरी जम्मा १०० वटा स्थानीय अनुकुलन कार्य योजनाहरू तोकिएको समय र बजेटको परिधि भित्र रही प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन भई संकटासन्न समुदायहरू लाभान्वित भएका हुनेछन् ।
- संकटासन्न समुदायको अनुकुलन तथा बहन क्षमतामा अभिवृद्धि गर्न स्थानीय र क्षेत्रीय स्तरमा कार्यक्रम संचालनको लागि संयत्रहरू तयार भएको हुनेछ ।
- श्रोत परिचालनको लागि विभिन्न स्तरमा संस्थागत संरचना स्थापना भई सो मार्फत जलवायु परिवर्तन अनुकुलन कार्ययोजनाका क्रियाकलापहरू संचालन भएको हुनेछ ।

लक्षित समुह र सरोकारवालाहरू

- यस कार्यक्रमको पहिलो लक्षित वर्ग जलवायु परिवर्तनबाट जोखिममा परेका त्यसमा पनि विशेष गरी गरिव र सिमान्तकृत वर्गहरू हुनेछन् ।
- सरोकारवाला निकायहरू
  - जिल्ला, क्षेत्र र केन्द्रीय स्तरका सरकारी निकायहरू
  - जलवायु परिवर्तन परिषद
  - समुदायमा आधारित संस्थाहरू
  - गैह्र सरकारी निकायहरू
  - आदिवासी समुहहरू, जनजाति, दलित महिला र अन्य सिमान्तकृत वर्गहरूसँग आवद्ध संघसंस्थाहरू

कार्यक्रम संचालन गर्दा लक्ष्यहरुको सुनिश्चितता:

- आय आर्जन क्रियाकलापहरुमा ५० प्रतिशत महिलाहरुको सहभागीता हुनेछ ।
- अनुकुलनका क्रियाकलापहरु संचालन गर्दा ५५ प्रतिशत महिलाहरुको सहभागीता हुनेछ ।
- व्यवस्थापन समितिमा ५० प्रतिशत महिलाहरुको सहभागीता हुनेछ ।
- ५० प्रतिशत दलित, जनजाति र मधेशि समुदायको सहभागीता हुनेछ ।
- कार्यक्रम संचालन गर्दा सबै तहहरुमा सुशासनको प्रत्याभुति गरिने छ
- हरेका क्रियाकालापहरुको सार्वजनिक लेखा परिक्षण गरिने छ
- पर्यावरणीय दिगोपनाको पक्षलाई विशेष ध्यान दिईने छ
- सरोकारवाला निकायहरुको संलग्नतामा कार्यक्रमको अनुगमन हुनेछ ।

१. दोवाटा खोलामा पुल बनेपछि गाउँलेहरु खुशी

रुकुमको चुनवाङ्ग गाविस वडा नं. ३ को आरुवाङ्ग र वडा नं. ४ को दोवाटा खोलामा पुल नहुँदा एक वर्ष पहिले त्यस क्षेत्रका सर्वसाधारणलाई निकै समस्या थियो । पुल निर्माण गरिदिनको लागि बेला बेला त्यहाँका स्थानीयले गाविस लगायतका निकायमा माग गर्दा पनि कतै बाट सुनुवाइ भएको थिएन । यि दुई खोलामा पुल नहुँदा वर्षायामको समयमा खोला बढ्ने हुँदा निकै जोखिमपूर्ण यात्रा गर्नुपर्ने बाध्यता रहेको थियो । खोलामा पुल नहुँदा भारीबोकेर आउँने सर्वसाधारण, बालबालिका, वृद्धावृद्धि, महिला, अपाङ्ग लगायतका मानिसलाई बढि समस्या हुने गरेको थियो ।

एक वर्ष पहिले सो ठाउँमा पुल निर्माण गरिदिनको लागि लापा सहजकर्ता मार्फत दुई वटा पुल निर्माण गरिदिनको लागि स्थानीयले जिल्ला विकास समिति रुकुम अन्तरगत नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रममा माग गरे । स्थानीयको आवश्यकता र मागको आधारमा लापा कार्यक्रम मार्फत आरुवाङ्गमा २ लाख रुपैयाँमा १४ मिटर लम्बाई र दोवाटा खोलामा २ लाख रुपैयाँमा १५ मिटर लामो दुई वटा काठे पुल निर्माण गरियो ।

काठे पुल निर्माण भएपछि अहिले त्यहाँका स्थानीयलाई

सहज भएको छ । खोलामा काठे पुल निर्माण भएपछि भारीबोकेर आउने सर्वसाधारण, बालबालिका, बृद्धबृद्धा, महिला, अपाङ्ग लगायतलाई सहज भएको स्थानीय नरबहादुर ओलीले बताउनुभयो ।

दुई वटै खोलामा काठे पुल निर्माण भएपछि वर्षायामको समयमा जोखिमपूर्ण यात्रा गर्नुपर्ने बाध्यता टरेको छ । यसका साथै पुल निर्माण गर्दा रोजगारीको समेत सिर्जना भएको थियो । पुल निर्माण गरेर काम गर्दा कमाएको पैसाले त्यहाँका स्थानीयलाई घरखर्च सञ्चालन गर्न पनि निकै सहज भएको स्थानीय आसबहादुर पुनले बताउनुभयो । गाउँमा विकास सँगै रोजगारीको सिर्जना भएपछि स्थानीयहरूले अहिले सहयोगी निकायलाई धन्यवाद दिईरहेका छन् ।

त्यस्तै रुकुमको घेत्मा गाविस वडा नं. ३ र ६ को सिमानामा पर्ने बान्द्रे खोलामा पनि पुल नहुँदा त्यस क्षेत्रका सर्वसाधारणले भोग्नुपरेको समस्या टरेको छ । मानिसहरूको चहलपहल हुने गाविसकै मुख्य ठाउँमा पुल निर्माण का लागि नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रमले सहयोग उपलब्ध गराएपछि गाउँलेहरू समस्यामुक्त भएका हुन् ।

स्थानीयको मागको आधारमा नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रमको १ लाख रुपैयाँ सहयोग र स्थानीयको ६० हजार श्रमदान गरेर १ लाख ६० हजार रुपैयाँमा ११ मिटर लम्बाई, २ मिटर चौडाई र ६ मिटर उचाई भएको जस्ता पाताको छाना भएको पुल निर्माण गरियो ।

काठे पुल निर्माण भएपछि अहिले त्यहाँका स्थानीयलाई सहज भएको छ । खोलामा काठे पुल निर्माण भएपछि भारीबोकेर आउने सर्वसाधारण, बालबालिका, बृद्धावृद्धि, महिला, अपाङ्ग लगायतका मानिसलाई सहज भएको वडा नं. ६ का वडा नागरीक मञ्चका संयोजक कर्णबहादुर पुनले बताउनुभयो ।

त्यसैगरी चौखावांगको गलमपाटि (भेरीखोला), रुकुमकोटको रुकुमगाढमा पनि कार्यक्रमको सहयोगमा काठेपुल निर्माण पछि स्थानीयलाई आवतजावत गर्न सहज भएको छ । रुकुम जिल्लामा नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रमको सहयोगमा ५ वटा काठेपुल निर्माण भएको छ ।

२. गाउँमै आयो पानीको मुहान

रुकुमको चौखावाङ्ग गाविस वडा नं. ८ मा खानेपानीको आपूर्ति सहज भएको छ । एक वर्ष पहिलेसम्म खानेपानीको निकै अभाव रहेको त्यस ठाउँमा आकाशे पानी संकलन ट्याङ्की निर्माण गरिएपछि, गाउँमा खानेपानीको सहजता भएको हो । खानेपानीको मुहान गाउँ नजिकै नहुदा त्यस क्षेत्रका स्थानीयहरू पानीको लागि डेढ घण्टासम्मको बाटो हिडेर पानी ल्याउनु पर्ने बाध्यता थियो । तर जिल्ला विकास समिति रुकुम अन्तरगत नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रमको आर्थिक सहयोगमा पानी ट्याङ्की निर्माण भएपछि, खानेपानीको समस्या हटेको हो ।

२०७० सालदेखि त्यस गाविसमा आफ्नो कार्यक्रम लागु गरेको नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रमले विभिन्न समुदायमा आधारित कार्यक्रम अन्तरगत त्यहाँका समुदायको माग अनुसार आकाशे पानी संकलनको लागि ट्याङ्की निर्माण गर्नको लागि ३ लाख रुपैयाँ सहयोग गरेको थियो ।

यस भन्दा पहिले पनि गाउँमा पानी निर्माण गरिदिनको लागि विभिन्न निकायमा माग गर्दै आएका स्थानीयहरू कतैबाट सुनुवाई नहुँदा निराश भएका थिए । तर अहिले पानी संकलनको लागि ट्याङ्की निर्माण भएपछि, गाउँमा पानी खान, कपडा धुन, नुहाउन, गाईवस्तुलाई पानी खुवाउन निकै सहज भएको स्थानीयको भनाई रहेको छ । आकाशबाट आएको

पानीलाई जम्मा गरेर गाउँमा रहेका अन्य धारामा समेत पानी सञ्चालन हुने गरेको स्थानीय धनबहादुर बुढाले बताउनुभयो । आकासे पानी संकलनको लागि ट्याङ्की निर्माण भएपछि हिजो आज त्यस गाउँमा रहेको ३० घरपरिवारलाई पानीको सहजता भएको छ । लामो समय हिडेर पानी ल्याउनु पर्ने समस्या हट्नुका साथै अहिले स्थानीयहरूले तरकारी तथा फलफुल खेती समेत गर्न थालेका छन् । यसबाट जलवायु परिवर्तनका असरमा समेत कमी आई स्थानीयको अनुकूलन क्षमता अभिवृद्धि भएको छ ।

३. तरकारी खेतीबाट मासिक १० हजार

रुकुमको चौखावाङ्ग गाविस वडा नं. ४ होलमा बस्ने रुपलाल ओलीले हिजो आज तरकारी खेतीबाट मासिक रुपमा १० हजार रुपैयाँ सम्म आम्दानी गर्नुभएको छ । केहि समय पहिलेसम्म आफ्नो घर परिवार चलाउनको लागि कि त भारत गएर पैसा कमाउने या अर्काको काम गरेर पैसा कमाउनु पर्ने बाध्यतामा रहनुभएका ओलीले हिजो आज तरकारी खेती गर्न सुरु गरेपछि मासिक रुपमा आम्दानी गर्न लाग्नुभएको छ ।

जिल्ला विकास समिति रुकुम अन्तरगत नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रमको आर्थिक सहयोग र जिल्ला कृषि विकास कार्यालय रुकुमको प्राविधिक सहयोगमा

व्यवसायिक तरकारी खेती सम्बन्धि तालिम लिएपछि उहाँको दैनिकी परिवर्तन भएको हो । आर्थिक अभावका कारण उच्च शिक्षा लिन समेत नपाएका र घरपरिवार सञ्चालनको लागि निकै समस्या भैले आउनुभएको ओलीको तरकारी खेती सुरु गरेपछि दैनिकी परिवर्तन भएको छ ।

तरकारी खेती सुरु गरेदेखि अहिले आफ्ना छोराछोरीलाई पढाउन, परिवारमा आवश्यक पर्ने सबै समाग्रीको व्यवस्था गर्नको लागि निकै सजिलो भएको उहाँले बताउनुभयो । तालिम पाएपछि उन्नतखालको तरकारी खेती सञ्चालन गर्न, तरकारीमा लागेका रोग किरा नियन्त्रण गर्ने लगायतका बारेमा समेत जानकारी भएपछि सहज भएको ओलीको भनाई छ । २ सय वर्गमिटर क्षेत्रफलमा तरकारी खेती गर्नुभएका उहाँको बारीमा अहिले टमाटर, सिमी, बोरी, भान्टा लगायतका तरकारीहरु रहेका छन् । घर खर्च सञ्चालन गर्नको लागि इन्डिया जानुपर्ने र अर्काको काम गर्नुपर्ने समस्या हटेर गएको र आफ्नै खेतवारीमा रमाएर आर्थिक आम्दानी राम्रो हुने गरेको छ रुपलालले भन्नुभयो ।

त्यस्तै रुकुमको घेत्मा गाविस वडा नं. ७ को चौवरवस्तीका दिपक पुनले पनि तरकारीखेती बाटै मासिक दश हजार भन्दा बढि आम्दानी लिने गरेका छन् । एक वर्ष पहिलेसम्म उनलाई घरपरिवारको खर्च

कसरी टार्ने भन्ने समस्याले पिरोल्ने गर्थ्यो । आर्थिक अवस्था कमजोर भएका कारण उहाँको परिवारमा घरखर्च चलाउनको लागि अर्काको काम गर्नु वा विदेशमा गएर मजदुरी गर्नुको विकल्प थिएन । उच्च माध्यामिक शिक्षा सम्म पढ्नुभएका दिपकले कुनै व्यापार व्यवसाय सञ्चालन गर्नको लागि आर्थिक अभावका कारणले गर्दा त्यो पनि सम्भाव भएको थिएन । आर्थिक अभावका कारण उहाँलाई आफ्ना छोराछोरी पढाउन, समाजमा हुने सबै काममा सहभागी हुन निकै धौ धौ हुने गरेको थियो ।

उहाँले २० हजार रुपैयाँ, प्लाष्टिक टनेल र थोपा सिंचाइको लागि औजार सहयोग पाउनुभयो र नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रम तथा जिल्ला कृषि विकास कार्यालयको प्राविधिक सहयोगमा प्लाष्टिक टनेलमा तरकारी खेती सम्बन्धि ३ दिने तालिम पनि लिनुभयो । तालिममा प्लाष्टिकको टनेल बनाउने, तरकारी लगाउने तरिका, तरकारीमा गोडमेल लगायतका बारेमा जानकारी पाउनुभयो ।

तालिम र सहयोग पाएपछि उहाँले व्यवसायिक रूपमा तरकारी खेती सञ्चालन गर्नुभयो । अहिले दिपकको खेतवारीमा टमाटर, भान्टा, काँको, सिमी, बोडी, हरियो साग लगायतका तरकारीहरु प्रसस्त मात्रामा रहेका छन् । तरकारी विक्री गरेर हिजोआज मासिक १२ हजार भन्दा बढि रुपैयाँ आम्दानी गर्ने गरेको दिपकले बताउनुभयो । तरकारी खेतीबाट राम्रो आम्दानी हुन थालेपछि छोराछोरीलाई पढाउन, समाजमा हुने कुनै पनि कार्यमा सहभागी हुन, घरखर्च सञ्चालन गर्न निकै सजिलो भएको उहाँको भनाई रहेको छ । पहिले निकै समस्या भेट्दै आएको भएपनि नेपाल जलवायु परिवर्तनले सहयोग गरेपछि, आफुलाई व्यवसायिक रूपमा तरकारीखेती गर्न सहज भएको उहाँको भनाई रहेको छ ।

चौखावाङ्ग र घेत्तमामा मात्र नभई रुकुम जिल्लामा नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रम लागु भएका ८ वटै गाविसका १६ समुहका करिब ३२० भन्दा बढिले व्यवसायिक तरकारीखेती सम्बन्धि तालिम लिई सिप हासिल गरेका छन् । दिपक र रुपलाल जस्ता मेहनती युवाहरुले राम्रो आम्दानी समेत गर्न थालेका छन् । यसबाट उनीहरुको अनुकुलन क्षमतामा अपेक्षाकृत बृद्धि समेत भएको छ ।

४. मुहान संरक्षण हुँदा गाउँमा खानेपानी नियमित

रुकुमको चौखावाङ्ग गाविस वडा नं. ८ मा रहेको खानेपानीको मुहानमा इन्टेक नहुँदा त्यहाँका बासिन्दाले समस्या भेट्दै आएका थिए । इन्टेक नहुँदा वर्षायामको समयमा मुहानमा भलले पुरेर गाउँमा पानी नै अवरुद्ध हुने गरेको थियो । यसका साथै पाइपहरु ठाउँ ठाउँमा टुटफुट हुँदा पानी चुहिने गर्थ्यो । इन्टेक नहुँदा स्थानीयले मुहानमा सिधै पाइप राखेर पानी ल्याएका थिए । पानीको मुहान संरक्षण गरिदिन र पाइप मर्मत गरिदिनको लागि सबै सँग आग्रह गर्दा पनि कतैबाट सुनुवाई भएको थिएन र मुहानबाट आएको पानी जम्मा गर्नको लागि ट्याङ्की नहुँदा पानी त्यत्तिकै खेर गईरहेको थियो । यसले गर्दा गाउँमा रहेको विद्यालयमा समेत खानेपानीको समस्या थियो ।

नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रम रुकुमको एक लाख ५० हजार रुपैयाँको सहयोगमा खानेपानीको मुहान संरक्षण गरिएको छ । मुहान संरक्षण गरिएपछि अहिले त्यस ठाउँका स्थानीयहरूमा खुशीयाली छाएको छ । पानीको मुहानमा इन्टेक निर्माण भएपछि नियमित रूपमा गाउँमा पानी आउने गरेको स्थानीयको भनाई रहेको छ । वर्षायामको समयमा मुहानमा भलले पुर्ने समस्या समेत टरेको छ । अहिले नियमित रूपमा पानी गाउँमा आउँन थालेपछि त्यहाँका २० घरपरिवार र १ विद्यालयमा खानेपानीको सहजता आएको छ । मुहानबाट आउने पानीको समेत संकलन हुने भएपछि गाउँमा पानीको अभाव हटेको छ ।

रुकुमको मग्मा गाविस वडा नं. ६ मा पानीको मुहान संरक्षण नहुँदा त्यहाँका स्थानीयलाई समस्या हुने गरेको थियो । वर्षायामको समयमा मुहानमा खोलाको समयमा भलले पुरेर गाउँमा पानी नै अवरुद्ध हुने गरेको थियो । यसका साथै पाइपहरू ठाउँ ठाउँमा टुटफुट हुँदा पानी चुहिने गर्थ्यो । मुहानबाट आएको पानी जम्मा गर्नको लागि ट्याङ्की नहुँदा पानी त्यत्तिकै खेर गईरहेको थियो । यसबाट गाउँमा रहेको विद्यालयमा समेत खानेपानीको समस्या हुने भइरहेको थियो ।

नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रमको २ लाख रुपैयाँको सहयोगमा खानेपानीको मुहान संरक्षण गरियो । मुहान संरक्षण गरिएपछि अहिले त्यस ठाउँका स्थानीयहरूमा खुशीयाली छाएको छ । पानीको मुहानमा इन्टेक निर्माण भएपछि गाउँमा नियमित रूपमा पानी आउने गरेको स्थानीयले बताएका छन् । अहिले नियमित रूपमा पानी गाउँमा आउँन थालेपछि त्यहाँका १ सय २५ घरपरिवार र १ विद्यालयमा खानेपानी सहज भएको स्थानीय नरेन्द्र बुढाथोकीले बताउनुभयो । मुहान संरक्षण गरेर नियमित रूपमा गाउँमा पानी आउन थालेपछि अहिले त्यहाँका स्थानीयलाई नुहाउन, कपडा धुन, पानी पिउन, गाईबस्तुलाई पानी खुवाउन निकै सहज भएको छ । यसका साथै घर नजिकै सानो करेसावारीमा पनि सिंचाई गरेर तरकारी खेती समेत गर्न सुरु गरेका छन् ।

५. कुलो मर्मत पछि हरियाली

रुकुमको रुकुमकोट गाविस वडा नं. २ ढकलबारामा सिंचाई कुलो निर्माण भएपछि गाउँ नै हरियाली भएको छ । एक वर्ष पहिलेसम्म सिंचाईको निकै समस्या रहेको त्यस ठाउँमा कुलो मर्मत भएपछि गाउँमा हरियाली सुरु भएको हो । पहिले भएको कुलो मर्मत नहुँदा ठाउँ ठाउँबाट पानी चुहिएर खेतबारीमा सानो मात्र पानी पुग्ने हुँदा सिंचाईको समस्यामा पर्ने गरेको थियो । नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रमले सिंचाई कुलो मर्मतको लागि ५ लाख रुपैयाँ सहयोग गरेपछि अहिले गाउँलेहरुले सिंचाई कुलो मर्मत गरेका छन् । स्थानीयको १ लाख ३५ हजार सहित ६ लाख ३५ हजारको लगानीमा पँधेरी देखी ढकालबारासम्म २ सय ३० मिटर लामो सिंचाई कुलो मर्मत गरिएपछि त्यहाँका स्थानीयको दैनिकी परिवर्तन भएको छ । हिजो आज सबैका वारीमा सानो भएपनि तरकारी खेती रहेको छ । सिंचाईको अभावमा वर्षाको समयमा धानको व्याड राख्ने समस्या हटेर समयमा नै धान रोप्न सकिने भएको छ । सिंचाई निर्माण भएपछि रुकुमकोट गाविसका २ र ५ नम्बर वडाका

४३ घरपरिवारले लाभ लिएका छन् । यसका साथै पानीको अभावले धान हुने खेतमा मकै रोप्नु पर्ने समस्या समेत टरेको र समयमा धानखेती गर्न सकिने स्थानीय दामोदर शर्माले बताउनुभयो ।

त्यस्तै रुकुमको दुली गाविस वडा नं. ८ मा पनि एक वर्ष पहिलेसम्म सिंचाईको निकै अभाव रहेको थियो । सिंचाई अभावमा त्यहाँका स्थानीयले समस्या भेल्दै आएका थिए । सिंचाईको अभावमा तरकारी खेती

पनि थोरै मात्र गर्ने गरेका थिए । पानीकै अभावमा स्थानीयलाई नुहाउन, कपडा धुन, गाईबस्तुलाई पानी खुवाउन पनि समस्या हुने गरेको थियो । नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रमको ४ लाख ८० हजार रुपैयाँ सहयोग र स्थानीयको ५७ हजार श्रमदान गरेर ५ लाख ३७ हजारको लगानीमा सिंचाई कुलो निर्माण भयो । गाउँमा २ सय मिटर लामो सिंचाई कुलो निर्माण भएपछि स्थानीयको दैनिकीमा परिवर्तन आएको छ ।

त्यसैगरी अर्मा गाविस वडा नं. १ मा रहेको सिंचाई पानी एक वर्ष पहिलेसम्म लामो समयदेखी मर्मत नहुँदा निकै समस्या रहेको थियो । सिंचाई कुलोमा खोलाबाट लगाएको पानी गाउँसम्म नपुगी बिचबाटोमा नै चुहिएर सकिने गर्थ्यो । जिल्ला विकास समितिको कार्यालय मार्फत् नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रमको २ लाख ५० हजार को लगानीमा २ सय मिटर लामो चरेलीबोट सिंचाई कुलो मर्मत गरियो ।

सिंचाई कुलो मर्मत भएपछि स्थानीयहरु खुशी भएका छन् । सिंचाई मर्मत भएपछि अहिले समयमा नै धानका व्याड राख्ने, खेतबारीमा सिंचाई गर्ने, तरकारी खेती गर्न, गाईबस्तुलाई पानी खुवाउन, कपडा धुन, नुहाउन

लगायतका काममा सहज भएको स्थानीय रामबहादुर केसीले बताउनुभयो । सुरु खोलाबाट लगाएको जति पानी सिंचाई कुलोमा अन्तिम सम्म आउने गरेको र पानी नियमित रूपमा आएपछि, खेतवारीमा सिंचाई हुँदा अन्नवाली उत्पादनमा समेत वृद्धि भएको केसीले बताउनुभयो । सिंचाई कुलो मर्मत भएपछि अहिले अर्मा गाविसका १, २ र ३ नम्बर वडाको स्थानीयहरूलाई प्रत्यक्ष फाईदा पुगेको छ । मग्मा गाविस वडा नं. १ र २ मा गाउँ नजिकै पानीको मुहान नहुँदा ५ किलोमिटर टाढाबाट ल्याएको कुलो मर्मत नहुँदा त्यहाँ स्थानीयले निकै समस्या भेल्दै आएका थिए । ठाउँ ठाउँमा पानी चुहिने समस्याले गर्दा त्यहाँका स्थानीयहरू हैरान भएका थिए । समयमा नै धानको ब्याड राख्न, खेतवारीमा सिंचाई गर्न, तरकारी खेती गर्न, गाई बस्तुलाई पानी खुवाउन, कपडा धुन, नुहाउन निकै समस्या थियो ।

करिब ४ लाख रुपैयाँको लगानीमा करिब ३ सय मिटर लामो सिंचाई कुलो मर्मत भएको छ । सिंचाई कुलो मर्मत भएपछि त्यहाँका स्थानीयहरू खुशी भएका छन् । सिंचाई मर्मत भएपछि काममा सहज भएको वडा नागरीक मञ्चका संयोजक देवबहादुर कुसारीले बताउनुभयो । अहिले खोलाबाट लगाएको जति पानी कुलोमा अन्तिमसम्म आउने गरेको र पानी नियमित हुँदा उत्पादनमा समेत वृद्धि भएको उहाँले बताउनुभयो । सिंचाई कुलो मर्मत भएपछि अहिले मग्मा गाविस वडा नं. १, र २ का करिब २ सय भन्दा बढि घरधुरीलाई प्रत्यक्ष फाईदा पुगेको छ ।

रुकुमको मग्मा गाविस कै वडा नं. ८ मा रहेको सिंचाई कुलो पनि स्थानीयको माग बमोजिम ४ लाख रुपैयाँ नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रमको र स्थानीयको ७८ हजारको श्रमदान गरेर करिब ४ ला ७८ हजार रुपैयाँको लगानीमा २ सय ५० मिटर लामो सिंचाई कुलो मर्मत भएको छ ।

सिंचाई कुलो मर्मत भएपछि त्यहाँका स्थानीयहरु खुशी भएका छन् । सिंचाई कुलो मर्मत भएपछि अहिले मग्मा गाविस वडा नं. ८ का करिब ६० भन्दा बढि घरधुरीलाई प्रत्यक्ष फाईदा पुगेको छ ।

मग्मा गाविस वडा नं. ३ र ४ मा रहेको रेरेखोला सिंचाई आयोजना मर्मत गरिएपछि त्यस क्षेत्रमा उत्पादनमा वृद्धि भएको छ । कार्यक्रमको २ लाख ५० हजार रुपैयाँको सहयोगमा २ सय मिटर सिंचाई कुलो मर्मत गरिएपछि त्यहाँका स्थानीयहरु खुशी भएका छन् । नियमित रुपमा सिंचाई गाउँमा आउने गरेपछि अहिले त्यहाँका स्थानीयले तरकारी खेती गर्न सुरु गरेका छन् । सिंचाई नियमित आउँदा वडा नं. ३ र ४ का २ सय ५० भन्दा बढि घरधुरीलाई प्रत्यक्ष फाईदा पुगेको छ ।

६. भोला बुनाई तालिमले महिलामा खुशीयाली

शुशिला पुन र फूलमाया पुन रुकुमको दुली गाविस वडा नं. ८ मा बस्ने गर्नुहुन्छ । केहि समय पहिलेसम्म उहाँहरुले घरायसी कामकाज र खेती किसानीका साथै अर्काको काम गरेर आफ्नो दैनिकी सञ्चालन गर्दै आउनुभएको थियो । उहाँहरु दुवै जनालाई आफ्नो जिविका सञ्चालन गर्न र छोराछोरीलाई स्कुलमा पढाउनको लागि खेतीपातिको सँगै अर्काको पनि काम गर्नुपर्ने बाध्यता रहेको थियो । श्रीमान्को कमाइले मात्र घर खर्च गर्न नपुग्दा उहाँहरुलाई अर्काको काम गर्नुपर्ने बाध्यता थियो । कुनै व्यावसाय सञ्चालन गर्नको लागि चाहाना भएपनि पनि उहाँहरु दुवैसँग सिप नहुँदा त्यो सम्भव रहेको थिएन ।

आ.व. ०७०/०७१ देखि त्यो गाविसमा जिल्ला विकास समिति रुकुम अन्तरगत नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रम लागु भयो । कार्यक्रम लागु भएदेखि त्यहाँका अति विपन्न परिवारलाई जिविकोपार्जन तथा क्षमता अभिवृद्धि अन्तरगत विभिन्न तालिम तथा सिप प्रदान गर्दै आएको छ । त्यसै क्रममा सुशिला र फूलमायाको वडामा पनि भोला बुनाई तालिमको लागि कार्यक्रम आयो । सो कार्यक्रममा उहाँहरु दुवै जनालाई पठाउने निर्णय वडा नागरीक मञ्चले गर्‍यो । त्यसै निर्णय अनुसार दुवै जनाले ०७२ साल चैत्र १५ गतेदेखि २०७३ बैशाख १५ गतेसम्म एक महिलाको भोलाबुनाई तालिम लिनुभयो । एक महिनासम्मको तालिम पश्चात् उहाँहरु दुवै जनालाई नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रमकै सहयोगमा एक थान तान प्रदान गरियो । त्यहि तालिम र समाग्री पाएपछि उहाँहरु दुवै जनाले अहिले गाउँमै संयुक्त रुपमा भोला बुनाई व्यवसाय सञ्चालन गरेका छन् ।

तालिम पाएर भोला बुनाई व्यवसाय सञ्चालन गर्न सुरु गरेपछि उहाँहरुको दैनिकी परिवर्तन भएको छ । हिजो आज उहाँहरुले भोला विक्रि गरेरै दैनिक रुपमा प्रति व्यक्ति एक हजार रुपैयाँसम्म आमदानी गर्ने गरेको सुशिलाले बताउनुभयो । व्यवसाय सञ्चालन गरेपछि अहिले घर खर्च सञ्चालन गर्न र छोराछोरीलाई स्कूलमा पढाउनको लागि अर्काको काम गर्नुपर्ने बाध्यता हटेको फूलमायाको भनाई छ । आर्थिक अवस्था कम्जोर भएका कारणले गर्दा विभिन्न समस्या भैले आउनुभएका उहाँहरुले तालिम पाएर व्यवसाय सञ्चालन सुरु गरेपछि अहिले ति सबै समस्या समधान भएको बताउनुभयो ।

